

Stawecki, Krzysztof

**Konserwacja ołtarza Matki Bożej
Różanostockiej z Sanktuarium Maryjnego w
Różanymstoku.**

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 20, 2014, s. 243-254

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego



Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF STAWECKI
Białystok

Konserwacja ołtarza Matki Bożej Różanostockiej z Sanktuarium Maryjnego w Różanymstoku

Jedną z najcenniejszych zabytkowych świątyń Podlasia jest Sanktuarium Maryjne – bazylika pod wezwaniem Ofiarowania NMP w Różanymstoku. Jej budowę rozpoczął w roku 1759 o. Remigiusz Zahorowski, przeor dominikanów. Świątynia wzniesiona w stylu barokowym wzorowana jest na projekcie kościoła jezuickiego w Grodnie. Z pierwotnego wyposażenia trzynastu ołtarzy znajdujących się w kościele zachowało się do naszych czasów jedenaście¹.

W największym z nich, ołtarzu głównym, znajduje się obraz Ofiarowania Matki Bożej, którym wcześniej zasłaniany był pierwotny wizerunek Matki Bożej Różanostockiej. Dziesięć kolejnych ołtarzy bocznych rozmieszczonych jest symetrycznie wzdłuż nawy głównej, przy czym ich wielkość i wystrój są zróżnicowane. Od strony kruchty znajdują się najmniejsze ołtarze, o najskromniejszym wystroju, następne, im bliżej prezbiterium, są coraz większe i bogatsze.

Najważniejszy spośród nich, interesujący nas ołtarz boczny z cudownym obrazem Matki Bożej Różanostockiej, pochodzącym z 1928 r., jest zlokalizowany przy pierwszym filarze po lewej stronie nawy głównej. Na jego zasłonie umieszczona jest kopia oryginalnego przedstawienia z XVIII wieku². Ołtarz powstał w czasie rozbudowy kościoła w 4. ćw. XVIII stulecia. W pierwotnym wyposażeniu ołtarza znajdowały się rzeźby świętych i aniołów, usunięte w czasie zamiany kościoła na cerkiew w 2. poł. XIX w. i dotychczas nieodnalezione.

Na podstawie dostępnych materiałów fotograficznych nie jest możliwe pewne ustalenie autorstwa analizowanego ołtarza. Jako jego projektant wymieniany jest dominikański architekt o. Ludwik Hryncewicz³. Do chwili obecnej obiekt ten był kilkakrotnie restaurowany, m.in. w latach 50. i 60. XX wieku, a w latach 70. i 80. „wzbogacono” wystrój ołtarza gipsowymi rzeźbami.

Ołtarz ma kształt nieregularny. Jest wysoki na 9 m, szeroki na 4,80 m oraz głęboki na 1,8 m. Posiada formę architektoniczną, jednokondygnacyjną i jednoosiową, z dekoracyjnym zwieńczeniem. Opracowana na nim imitacja czerwono-brązowego marmuru, wykonana została w technice stiuku (*stucco*)⁴. Kolumny odlane

w technice odlewu cementowego, pierwotnie polichromowane, pokryte zostały szlakmetalem, podobnie jak tynkowane elementy ze złożonymi sztukateriami⁵. Część tynków (gzymsy) pomalowano, imitując marmury. Dekorację rzeźbiarską ołtarza dopełniają białe gipsowe rzeźby (putta, posągi świętych), w części pozłożone również szlakmetalem.

Mensa ołtarzowa ma formę skrzyniową, wybrzuszoną na cokole, pokrytą stiukiem w kolorze różowo-białym. Lico mensy zdobione sceną określaną jako „Woda życia”, odwzorowaną w metaloplastyce. Nastawa złożona jest z dwóch części osadzonych kulisowo na cokole, wysuniętym ku przodowi, ujętym profilowanym gzymsem, zdobionym złocistym akantem w kolorze różowo-szarym.

W polu głównym ołtarza, we wnęce umieszczono obraz Matki Bożej, nazywany Różanostockim, przed nim w złotej ruchomej ramie (podnoszonej i opuszczanej mechanicznie) kopię osiemnastowiecznego przedstawienia Maryi z Dzieciątkiem. Nad nim zawieszono dwie gipsowe główki aniołków z obłokami, na haku przymocowanym do ołtarza, zaś pod nim drewnianą gablotę na wota. Po obu stronach ulokowano po cztery pary pilastrów z pozłożonymi korynckimi kapitelami oraz po jednej złożonej kolumnie korynckiej, kulisowo wysuniętej do przodu. Przy nich ustawiono białe gipsowe figury świętych wielkości naturalnej. Nad kolumnami biegnie gierowane belkowanie z wydatnym, profilowanym gzymsem, do którego przymocowano metalowe uchwyty z wiszącymi lampkami, po trzy z obu stron. Nad gzymsem w górze umieszczono siedzące białe gipsowe anioły, a obok nich wazony z pozłożoną dekoracją i imitacją marmurów.

Zwieńczenie ołtarza z obrazem św. Dominika⁶ ujęto pilastrami i spływami wolutowymi, ozdobionymi liśćmi akantu. Na wolutach ulokowano siedzące putta wykonane z białego gipsu. Nad obrazem po prawej i lewej stronie przymocowano do stiuku białe gipsowe główki aniołków z pozłożonymi skrzydłami, zaś nad nimi glorię z gołębicą pośrodku, otoczoną złotymi promieniami, na tle srebrnych obłoków, ułożonych kolistie. Zwieńczenie ołtarza zamknięte jest rzeźbionymi, złocistymi motywami kogucich grzebieni, liści akantu i wolut. Na dolnym pilastrze od strony nawy bocznej wyryto napis z datą i autorem ostatniej renowacji⁷.

Ołtarz zachowany był w złym stanie. Cała jego powierzchnia zabrudzona, trzony kolumn przemalowane (wyzłożone), w wielu miejscach farba się łuszczyła. Złocenia wykonane szlakmetalem były brudne, przetarte, z widocznymi ubytkami. Część elementów murowanych została zniszczona (fragmenty głowic kolumn i pilastrów oraz gzymsów), w szczególności w dolnych partiach ołtarza najbardziej narażonych na uszkodzenia mechaniczne.

Konserwację rozpoczęto od zdemontowania gabloty na wota, znajdującej się pod wizerunkiem Matki Bożej Różanostockiej oraz trzech obrazów wraz z ramami⁸. Usunięto gipsowe rzeźby stojących postaci, siedzących putt i aniołów, ustawionych na ołtarzu w latach 70. i 80. XX wieku⁹, a także czerwoną aksamitną tkaninę przymocowaną do wnęki, w której znajdował się cudowny obraz Matki Bożej Różanostockiej. Zdjęto pozłożone elementy drewniane: gołębicę, promienie z obłokami oraz płomienie na wazonach. Następnie wykonano badania stratygraficzne w miejscach imitacji marmurów na tynku (kolumny, partie gzymsów). Kolejnym etapem prac było przeprowadzenie próby oczyszczenia powierzchni ołtarza z zabrudzeń, a także wykonanie prób usuwania przemalowań. Poszczególne partie czyszczono



1. Ołtarz Matki Bożej Różanostockiej po wyjęciu dolnych obrazów. Stan przed konserwacją.

Wszystkie zdjęcia: K. Stawecki, 2013.

Altar of Our Lady of Różanystok after the removal of the lower paintings. State prior to conservation.

All photo: K. Stawecki, 2013.



2. Fragment ołtarza Matki Bożej Różanostockiej. Stan przed konserwacją.
Fragment of the altar of Our Lady of Różanystok. State prior to conservation.

różnymi środkami chemicznymi¹⁰ oraz metodą mechaniczną, w zależności od stopnia zabrudzenia stiuków i elementów murowanych, jak również od stopnia pokrycia ich lakierami, a także od zastosowania różnych rodzajów lakierów. W metodzie chemicznej wykorzystano tampony nasączone rozpuszczalnikami organicznymi takimi, jak: benzyna lakowa, ksylen, toluen, 96% alkohol etylowy, aceton, dwumetyloformamid, octan etylu oraz mydło konserwatorskie Contrad 2000. Zastosowano również silniejsze środki do usuwania warstw malarskich m.in.: Scansol, Remosol,



3. Fragment ołtarza Matki Bożej Różanostockiej. Stan przed konserwacją.
Fragment of the altar of Our Lady of Różanystok. State prior to conservation.

Remolak. W metodzie mechanicznej usuwano warstwy lakieru za pomocą papieru ściernego, skalpela i noży szewskich.

Oslabione partie tynków i muru wzmocniono poprzez wstrzykiwanie preparatu Steinfestiger 300 (Remmers), natomiast odstające fragmenty podklejano pre-



4. Fragment ołtarza Matki Bożej Różaństockiej. Stan przed konserwacją.
Fragment of the altar. State prior to conservation.

paratami Mowilith DM3, Primal WS 24. W dalszej części prac przystąpiono do uzupełnienia brakujących partii ołtarza, poprzez wykonanie odlewów z elementów istniejących. Występujące ubytki, otwory i szczeliny wypełniono kitem renowacyjnym (Tubag). Po tych czynnościach przystąpiono do wykonania retuszy uzupełnień w stiukach oraz na gzymsach, a także rekonstrukcji polichromii na kolumnach, którą opracowano farbami akrylowymi, imitując stiuk w kolorze oryginału, podobnie jak warstwę malarską na pozostawionych aniołkach. Ponadto opracowano nową kolorystykę wnętrza na obraz Matki Bożej Różaństockiej, imitującą marmur w kolorze brązowo-czerwonym. Stiuki pokryto sztucznym woskiem (Cosmoloith) oraz werniksem akrylowym, którym również zabezpieczono farby akrylowe.

Równolegle z wymienionymi pracami wykonano złocenia złotem płatkowym (23 $\frac{3}{4}$ karata). Po wyzłoceniu i zabezpieczeniu werniksem całego ołtarza przystąpiono do montażu wyzłoczonych drewnianych elementów (gołębica, promienie, płomienie), zdemonutowanych w początkowej fazie konserwacji oraz ponownego zamontowania obrazów św. Dominika i dwóch obrazów Matki Bożej Różaństockiej.

Prace konserwatorskie przeprowadzono od lipca do października 2013 roku. Konserwację sfinansowała parafia rzymskokatolicka pw. Ofiarowania NMP w Różanymstoku, Zakon Ojców Salezjanów, przy dofinansowaniu z funduszy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego.

Po zakończonej konserwacji kolorystyka ołtarza uległa zmianie. Po usunięciu zabrudzeń stała się jaśniejsza, zaś sam ołtarz, dzięki usunięciu białych rzeźb gipsowych oraz scaleniu barwnym kolumn imitujących stiuk, uzyskał harmonijną kompozycję i jednorodny wyraz artystyczny.

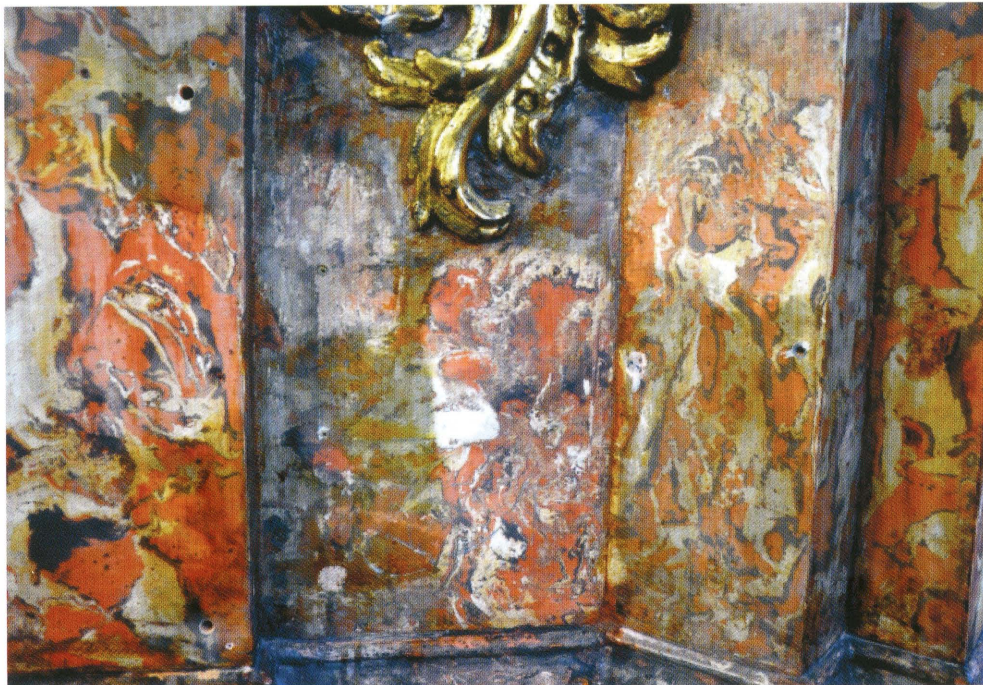


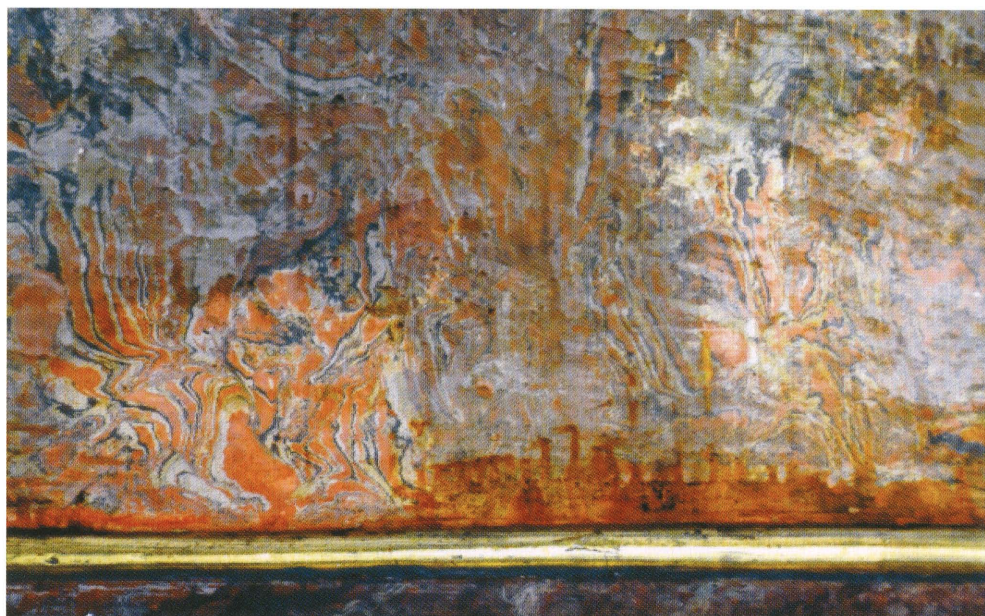
5. Ołtarz Matki Bożej Różanostockiej po zdjęciu gipsowych rzeźb świętych. Stan w trakcie konserwacji.
Altar of Our Lady of Różanystok after the removal of the plaster statues of the saints.
State in the course of conservation.



6. Fragment ołtarza Matki Bożej Różanostockiej z aniołkiem nad obrazem świętego Dominika.
Stan w trakcie konserwacji.
Fragment of the altar of Our Lady of Różanystok with an angel above a painting of St. Dominic.
State in the course of conservation.

7. Fragment ołtarza Matki Bożej Różanostockiej w trakcie oczyszczania powierzchni.
Stan w trakcie konserwacji.
Fragment of the altar of Our Lady of Różanystok in the course of cleaning the surface.
State in the course of conservation.





8. Fragment ołtarza Matki Bożej Różanostockiej w trakcie oczyszczania powierzchni.

Stan w trakcie konserwacji.

Fragment of the altar of Our Lady of Różanystok in the course of cleaning the surface.
State in the course of conservation.

9. Fragment ołtarza Matki Bożej Różanostockiej z widoczną wnęką na cudowny obraz.

Stan po konserwacji.

Fragment of the altar of Our Lady of Różanystok with a visible niche for the miraculous painting.
State after conservation.







10. Ołtarz Matki Bożej Różanostockiej przed zamontowaniem obrazu zasłaniającego cudowny obraz. Stan po konserwacji.
Altar of Our Lady of Różanystok prior to installing the canvas concealing the miraculous painting. State after conservation.

11. Ołtarz Matki Bożej Różanostockiej. Stan po konserwacji.
Altar of Our Lady of Różanystok. State after conservation.

PRZYPISY

- ¹ O historii kościoła w Różanymstoku i wyglądzie ołtarzy oraz o wystroju całego wnętrza sanktuarium pisze obszernie: A. Kułak, *Zespół ołtarzowy w kościele parafialnym w Różanymstoku – historia i ikonografia*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, 2004, z. 10, s.159-188.
- ² Czas powstania tego obiektu jest nieustalony.
- ³ Więcej: A. Kułak, *Zespół ołtarzowy w kościele parafialnym w Różanymstoku – historia i ikonografia*, s. 161-162.
- ⁴ Stuk – materiał zdobniczy w postaci tynku szlachetnego (mieszanina gipsu, wapienia i drobnego piasku lub pyłu marmurowego), łatwa do formowania, szybko twardniejąca. Często barwiona na różne kolory, nakładana na podłoże (ściany i elementy architektoniczne), gładzona i polerowana po wyschnięciu. Używana najczęściej we wnętrzach budowli. Gotowy stuk często imitował marmur. Stosowano go również do wykonywania tynków, rzeźb pełnoplastycznych, płaskorzeźbionej dekoracji ściennej (sztukateria). Znany był od starożytności (Rzym), zaś jego rozpowszechnienie nastąpiło w czasach renesansu i baroku (K. Zwolińska, Z. Malicki, *Mały słownik terminów plastycznych*, Warszawa 1974, s. 349-350).
- ⁵ Wszystkie ołtarze, z wyjątkiem ołtarza Matki Bożej Różanostockiej, pokryte są malowaną imitacją marmuru.
- ⁶ Wymiary obrazu wynoszą 140x80 cm i różnią się od podanych w kartach ewidencyjnych przez J. Kotyńską-Stetkiewicz (Karty ewidencyjne wyposażenia kościoła parafialnego w Różanymstoku, 1998, mps, przechowywane w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku).
- ⁷ Ren. Wyk. Ig. Proszowski, 1959 r.
- ⁸ Zdjęto dwa obrazy Matki Bożej Różanostockiej oraz obraz św. Dominika.
- ⁹ Płaskorzeźby wmontowane w ołtarz, przedstawiające dwa aniołki znajdujące się nad obrazem św. Dominika postanowiono pozostawić w ołtarzu, ze względu na fakt, iż ich usuwanie spowodowałoby duże zniszczenia stiuku. Pomalowano je imitując stuk.
- ¹⁰ Do usunięcia przemaalowań na kolumnach zastosowano Scansol i dwumetyloformamid.

CONSERVATION OF THE ALTAR OF OUR LADY OF RÓŻANYSTOK IN THE MARIAN SANCTUARY IN RÓŻANYSTOK

The author described the conservation of the altar of Our Lady of Różanystok in a basilica of the Presentation of the Holy Virgin Mary in Różanystok. The fact that this Marian sanctuary with a miraculous painting of Our Lady of Różanystok is one of the most frequented cult sites in the Podlasie region became an impulse for conducting a conservation of the church interior. Consequently, the walls and the paintings displayed on them were renovated and the conservation of the first of 11 altars was inaugurated in 2013. The state of the preservation of the altar of Our Lady of Różanystok, the only one executed in the stucco technique imitating coloured and polished red-brown marble, and featuring plaster and gilded elements, was highly unsatisfactory. The gilt was dirty and worn, and the carved elements were in numerous places damaged. Conservation involved the removal of dirt from the surface of the altar and rein-forcing its structure, as well as devising new polychrome for the columns and gilding parts covered with gold leaf. The removal of white plaster statues, introduced in the 1970s and 1980s, and the colour consolidation of the columns imitating stucco made it possible for the altar to regain a harmonious composition and uniform artistic expression.